

Соціальна політика

УДК [338.24:316.4]:[351:364]
JEL D63, F52, H53

І. О. Галиця, О. О. Гетьман

Становлення механізму соціальної безпеки: наукова детермінація

Досліджено генезис концепції соціальної безпеки у вітчизняній і зарубіжній практиці. Розглянуто особливості європейської та американської моделей забезпечення соціальної безпеки, проведено історичний аналіз їх становлення, визначені переваги та недоліки. Визначено характерні риси і проаналізовано чинний механізм забезпечення соціальної безпеки в Україні на основі її нормативно-правового базису. Проведено економіко-статистичний аналіз наукових робіт вітчизняних учених, присвячених розробці механізмів зміцнення соціальної безпеки держави; визначено перспективи застосування наукових здобутків вітчизняних учених у забезпеченні сталого соціального розвитку держави.

Встановлено, що очевидним є рух України до європейської моделі забезпечення соціальної безпеки. Вбачається необхідним предомінантне використання наукових надбань вітчизняних учених щодо розбудови складових підсистем чинного механізму забезпечення соціальної безпеки задля відновлення логічного ланцюга перебігу подій у системі послідовності: «соціальні гарантії → соціальні зобов'язання → соціальне забезпечення → соціальна безпека».

Ключові слова: соціальна безпека, механізм забезпечення соціальної безпеки, наукова детермінація.

Питання забезпечення соціальної безпеки не є новими для вітчизняної економічної теорії і практики. Двадцятип'ятирічна практика суверенності України засвідчує, що з початку утворення державності і до сьогодні соціальні питання викликали і викликають неабиякий інтерес – вони є об'єктом пильної уваги науковців, політиків, економістів. Проте обґрунтованого визначення механізму соціальної безпеки досі не сформовано ані на законодавчому, ані на науковому рівні. Тому наше наукове дослідження розкриває генезис концепції соціальної безпеки для виявлення основних складових її механізму в забезпеченні сталого соціально-економічного розвитку держави.

Комплексні дослідження проблем соціальної безпеки (як складової національної безпеки) умовно можна поділити на три етапи: *етап становлення державності* (1990-1994 рр.), до періоду якого належать праці «класиків соціальної науки» Д. П. Богині, А. С. Гальчинського, В. М. Гейця, Б. М. Данилишина, С. І. Дорогунцова, Е. М. Лібанової, В. П. Семиноженка та інших. Фундаментальні дослідження вказаних учених дозволили встановити, що найістотнішими в той період були внутрішні загрози, небезпечні як за змістом, так і за тривалістю. У дослідженнях науковців визначалося, що найбільшою загрозою є криміналізація суспільства і тінізація економіки; *етап активної соціалізації* (1995-2009 рр.), до періоду якого належать праці А. В. Баранова, Я. Б. Базилюка, Я. В. Белінської, Я. А. Жаліла, С. В. Давиденка, В. А. Комарова та інших. У наукових дослідженнях вказаних науковців здійснені спроби знаходження інноваційних шляхів розбудови соціально-орієнтованої економіки, при цьому акцент ставиться на необхідності активної реалізації інновацій у всіх сферах господарювання і життєдіяльності; *глобалізація соціальних проблем* (2010-2013 рр.), до періоду якого належать наукові праці О. І. Зінченка, О. І. Іляш, Н. В. Коленди, О. І. Линдюк, С. В. Онишко, Т. В. Поснової, О. О. Сиченко, В. Т. Скуратівського, Г. Г. Старостенка, А. М. Хімченка та інших. У наукових дослідженнях вказаних авторів висвітлюються проблеми забезпечення соціальної безпеки на всіх рівнях (від окремих індивідуумів до суспільства), наведені принципи побудови механізму / системи забезпечення

© І. О. Галиця, О. О. Гетьман, 2017.

соціальної безпеки; *сучасний етап соціально-економічної і політичної кризи* (2014 р. – по цей час), який містить різновекторні дослідження (нормативно-правового, політичного, соціологічного, економічного, історичного, філософського, військового, іншого характеру), які здебільшого характеризуються констатацією фактів, а не пошуком конкретних напрямів виходу з кризи.

Метою дослідження, результати якого викладені у цій статті, є розкриття особливостей генезису концепції «соціальна безпека» у зарубіжній і вітчизняній практиці для подальшої побудови дієвого механізму забезпечення сталого соціально-економічного розвитку в Україні.

У процесі нашого дослідження було використано такі методи: *діалектичний* для розкриття теоретико-методологічних основ категорії «соціальна безпека»; *історичний* – для опису етапів становлення механізмів забезпечення соціальної безпеки в європейській і американській моделях; *системно-структурний* – для визначення наукового інтересу до вирішення проблем соціальної безпеки на державному рівні; *статистичний та економічного аналізу* – для опрацювання статистичних даних задля визначення наукового інтересу вітчизняних учених до розробки фундаментальних основ забезпечення соціальної безпеки; *графічний* – для наочної ілюстрації результатів дослідження.

Вплив глобалізаційних процесів на всі сфери господарювання і життєдіяльності призвів до необхідності перегляду соціальних відносин у суспільстві, а світова криза змусила наукову і політичну еліту глибоко замислитися над необхідністю активних соціальних реформ задля запобігання переходу соціальної кризи до стадії соціальної катастрофи. Аналіз сучасних підходів до змісту понять «соціальна безпека» та «механізм / система соціальної безпеки» у вітчизняних наукових дослідженнях наведений у табл. 1.

Наведені визначення демонструють, що О. І. Зінченко і А. М. Хімченко пов'язують соціальну безпеку з ефективною соціальною політикою держави, направленою на підвищення якості життя населення [1, с. 127]. О. І. Іляш ставить наголос на пріоритеті забезпечення внутрішньої соціальної безпеки (рівень регіонів) як бази для формування дієвої соціальної політики держави, яка має захистити громадян від зовнішніх загроз [2, с. 31]. Н. В. Коленда, виходячи із сутності соціальної безпеки як стану надійної захищеності життєво важливих інтересів населення від можливих загроз, виділяє такі її основні компоненти, як: безпека працевлаштування; фінансова безпека; безпека харчування; безпека проживання; безпека здоров'я; безпека освіти; безпека культури та відпочинку; соціальне забезпечення у разі непередбачених обставин (втрата працездатності, роботи, матеріальна незахищеність); громадська безпека [3]. Продовжуючи своє дослідження, автор формулює принципи побудови механізму забезпечення соціальної безпеки та необхідності триумвірату його якісної ресурсної забезпеченості – фінансової, інформаційної та кадрової [4, с. 144]. О. О. Сиченко вказує на те, що інструментом забезпечення соціальної безпеки суспільства є соціальна політика; об'єктом соціальної політики є соціальна сфера і соціальні відносини, що розвиваються на основі взаємодії особистісного і групового соціального статусу, міжособистісних і групових зв'язків, обумовлених змістом і диференційованим характером трудової діяльності, майнового стану, матеріального добробуту, спрямованістю політичних орієнтації тощо; суб'єктами соціальної політики є держава, місцеві органи влади і самоврядування, суспільно-політичні організації, трудові колективи тощо. У центрі соціальної політики – соціальні потреби й інтереси людей, задоволення яких є обов'язковою передумовою сталого розвитку суспільства. Мірилом соціальної безпеки є індивід, можливість його достойного існування, вільного розвитку і забезпечення його потреб, а соціальна політика є засобом досягнення визначених цілей: затвердження образу, якості й гідного рівня життя; досягнення соціальної рівноваги в суспільстві; гармонізація суспільних відносин як спосіб зміцнення політичної стабільності держави і забезпечення національної безпеки [5, с. 38]. В. Скуратівський і О. Линдюк наголошують на необхідності розробки і

Таблиця 1

Зміст понять «соціальна безпека» та «механізм / система соціальної безпеки» у вітчизняних наукових дослідженнях етапу глобалізації соціальних проблем

<i>Автор</i>	<i>Визначення</i>
Зінченко О. І., Хімченко А. М. [1, с. 127]	Соціальна безпека населення – стійкість до загроз, захищеність соціальних інтересів, ефективна соціальна політика, якість життя.
Ляш О. І. [2, с. 31]	Система соціальної безпеки має два боки: зовнішній (визначає дію економічних, політичних і духовних небезпек на систему), і внутрішній (характеризує властивості опору системи щодо дій середовища). Внутрішня безпека (соціальна безпека регіонів) – це характеристика цілісності системи, що описує її здатність підтримувати своє нормальне функціонування в умовах зовнішніх і внутрішніх дій. Зовнішня безпека – це здатність системи взаємодіяти з зовнішнім середовищем без порушення найважливіших параметрів, що характеризують безпечний стан.
Коленда Н. В. [3]	Соціальна безпека населення – стан надійної захищеності життєво важливих інтересів населення від можливих загроз його матеріальному достатку, соціальному добробуту, здоров'ю та життєдіяльності, за якого забезпечується збереження та розвиток людського потенціалу, розширене чи просте відтворення населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди і цілісності.
Коленда Н. В. [4, с. 142]	Механізм забезпечення соціальної безпеки – цілісна система, функціонування якої направлене на перешкоджання виникненню, послаблення або подолання загроз соціальній безпеці та підвищення її рівня шляхом впливу органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій і самих громадян на соціальні процеси в суспільстві, що пов'язано з використанням низки методів, заходів, інструментів і важелів з урахуванням загальноприйнятих принципів і критеріїв.
Сиченко О. О. [5, с. 127]	Соціальна безпека ґрунтується на таких основних складових, як: соціальна безпека індивідів, суспільства і держави. Соціальна безпека індивідів включає якість і рівень життя; соціальна безпека суспільства – соціальне середовище, гендерну політику, соціальний захист (соціальне забезпечення, соціальне страхування, соціальну допомогу), соціальну рівність (рівність доступу до суспільних благ), патріотизм; соціальна безпека держави – ринок праці (зайнятість, безробіття, можливість перекваліфікації тощо), епідеміологічну безпеку, екологічну безпеку, демографічну ситуацію (рівень народжуваності, смертності, їх баланс), соціальне партнерство (соціально відповідальний бізнес, корпоративне громадянство тощо).
Скуратівський В., Линдюк О. [6, с. 196]	Соціальна безпека – стан життєдіяльності людини і суспільства, що характеризується сформованою, сталою соціальною системою забезпечення соціальних умов діяльності особистості, її соціальної захищеності, стійкості до впливу чинників, які підвищують соціальний ризик. Забезпечення соціальної безпеки в будь-якій країні здійснюється засобами державної, насамперед соціальної політики. Поняття «соціальна безпека» є комплексним, містить економічні, політичні, соціальні та духовні аспекти, відображає все те, що впливає на середовище існування людини, на якість її життя, робить суспільство стійким, здатним до розвитку.
Старостенко Г. Г., Онишко С. В., Поснова Т. В. [7, с. 402]	Соціальна безпека – стан суспільства, у тому числі всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, за якого забезпечується номінальний рівень соціальних умов і соціальних благ – матеріальних, екологічних, санітарно-епідеміологічних, психологічних тощо, що визначають якість життя людини і суспільства загалом і гарантують мінімальний ризик для їх життя, фізичного та психологічного здоров'я.

Складено авторами за науковими дослідженнями [1-7].

вдосконалення правових основ забезпечення ефективного функціонування механізму забезпечення соціальної безпеки [6, с. 203]. Що ж стосується фундаментального визначення поняття «соціальна безпека», на наш погляд, найкраще воно підсумоване в роботі Г. Г. Старостенка, С. В. Онишко і Т. В. Поснової, оскільки відображає

необхідні передумови для забезпечення відповідних соціальних умов і соціальних благ для сталого розвитку суспільства і мінімізації можливих загроз [7, с. 402].

Для більш детального розуміння зарубіжних систем забезпечення соціальної безпеки задля вивчення зарубіжного досвіду і можливостей його застосування в Україні розглянемо європейську і американську моделі соціальної безпеки.

Європейський кодекс соціального забезпечення, Протокол і Європейський кодекс соціального забезпечення (у новій редакції) є основними нормативними документами Ради Європи в галузі соціального забезпечення. Хоча Кодекс і Протокол були затверджені в 1964 р., вони є цінним інструментом у визначенні загальних європейських соціальних стандартів, які можуть бути використані в процесі реформ, що сьогодні відбуваються у багатьох європейських країнах (особливо в країнах Центральної і Східної Європи). Основна ідея цих правових інструментів полягає у створенні єдиної для всіх країн Європи моделі соціального забезпечення на основі соціальної справедливості. За цією моделлю, соціально незахищеним верствам (хто не може заробити на життя через хворобу, старість, безробіття, трудове каліцтво, професійні захворювання, вагітність і пологи, інвалідність чи смерть годувальника) держава має гарантувати гідний рівень життя і підтримку суспільства. Європейський кодекс соціального забезпечення (у новій редакції) враховує соціальний досвід ХХ ст., зберігаючи основні поняття, викладені в початковій редакції Кодексу та Протоколі. Право на соціальне забезпечення закріплене в одному з основних документів з прав людини Ради Європи – Європейській соціальній хартії. Держави, які її ратифікували (ст. 12, п. 2), зобов'язані підтримувати систему соціального забезпечення на задовільному рівні. Таким чином, просування Європейського кодексу соціального забезпечення є основним завданням Ради Європи для створення спільних цінностей щодо соціальної орієнтованості її країн-членів [8, с. 13-21]. Слід зазначити, що стандарти Ради Європи щодо соціального забезпечення пов'язані з конвенціями Міжнародної організації праці (МОП). Конвенція №102 з 1952 р. є основою розробки Європейського кодексу соціального забезпечення. Контроль за виконанням стандартів соціального забезпечення Ради Європи ґрунтується на інституціональному співробітництві між Радою Європи та МОП.

Започаткування створення Європейського кодексу соціального забезпечення простежується від першої сесії Консультативної асамблеї Ради Європи, яка проходила в період з 10 серпня по 8 вересня 1949 р. У центрі обговорення під час цієї зустрічі були напрями поліпшення рівня життя населення після Другої світової війни. Соціальне забезпечення було виділено як один із засобів, за допомогою якого можна забезпечити адекватний рівень життя в Європі. 24 серпня 1950 р. Парламентська асамблея Ради Європи прийняла рекомендацію №28, де містився заклик до розробки Європейського кодексу соціального забезпечення. Ця рекомендація була схвалена Комітетом міністрів на шостому засіданні (5 листопада 1950 р.) і завдання щодо розробки проекту Кодексу були поставлені перед Комітетом експертів з питань соціального забезпечення. Два роки потому МОП прийняла Конвенцію №102, яка є консолідацією конвенцій МОП із соціального страхування в одному правовому документі. Вона була рекомендована Комітетом міністрів Ради Європи в ролі моделі для Кодексу, проте передбачала опрацювання вищих стандартів соціального забезпечення. У 1952 р. Комітет міністрів Ради Європи попросив фундаторів Кодексу розробити Протокол, відповідно до якого була відкрита можливість приєднання до асоціації країн, які зможуть представляти європейський рівень соціального забезпечення. Таким чином, Протокол став Додатком до остаточного проекту Кодексу, який був прийнятий Комітетом міністрів 11 березня 1964 р. Обидва документи були відкриті для підписання 16 квітня 1964 р. і набули чинності 17 березня 1968 р. Проте на 41-му засіданні в грудні 1973 р. Комітет експертів з соціальної безпеки дійшов висновку, що Кодекс є застарілим і не враховує соціальних подій, які відбулися й ініціював його перегляд. Проект переглянутого Кодексу був схвалений і відкритий для підписання на 42-му засіданні 6 листопада 1990 р. Новий Кодекс вимагав ратифікації принаймні

двох держав, перш ніж він вступить у силу. Переглянутий Кодекс задовольняє: 1) розробку вищих мінімальних стандартів, ніж ті, що сформульовані в його першій редакції і Протоколи; 2) забезпечення гнучкості у визначенні параметрів соціального забезпечення; 3) нейтралізацію у гендерних питаннях. Основною відмінністю нової редакції Кодексу є те, що його Частина I описує процес ратифікації, яка відрізняється залежно від того, ратифікувала чи не ратифікувала держава пп. 1-3 ст. 12 Європейської соціальної хартії. Якщо держава ратифікувала ці положення, вона має вибрати тільки одну з непередбачених обставин, описаних нижче. Якщо держава не ратифікувала хоча б одне положення, вона має вибрати принаймні три з непередбачених обставин, описаних нижче. У Частинах II-X переглянутого Кодексу описано дев'ять непередбачених обставин, що дозволяють кожній країні вибрати соціальні ризики, до яких вона має намір приєднатися. На відміну від першої редакції, всі непередбачені обставини в переглянутому Кодексі мають однакову значимість: 1) медична допомога (Частина II); 2) допомога у разі захворювання (Частина III); 3) допомога у разі безробіття (Частина IV); 4) допомога пристарілим особам (Частина V); 5) допомога у разі травми на робочому місці (Частина VI); 6) допомога нужденним сім'ям (Частина VII); 7) допомога у разі вагітності і пологів (Частина VIII); 8) допомога по інвалідності (Частина IX); 9) допомога у разі втрати годувальника (Частина X). Кожна з обставин, що містяться в Кодексі, встановлює мінімальні стандарти і включає: 1) сферу застосування; 2) адресність; 3) умови отримання допомоги; 4) тип допомоги; 5) метод розрахунку, використовуваний для отримання періодичної грошової допомоги; 6) період отримання права на допомогу; 7) період очікування [8, с. 21-31].

У табл. 2 нами наведено відомості щодо ратифікації Європейського кодексу соціального забезпечення в європейських країнах. Як видно з представленої таблиці, у Європі ставлення до необхідності введення єдиних соціальних стандартів як запоруки впровадження дієвого механізму забезпечення соціальної безпеки є неоднозначним.

Країнами-ініціаторами, які активно лобюють інтереси економічно активного населення і соціально незахищених верств, є Бельгія, Німеччина, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія і Швеція, тобто країни з найвищими соціальними стандартами в ЄС.

Розглянемо американську модель забезпечення соціальної безпеки.

Управління соціального забезпечення США (SSA) розпочало діяльність як Рада соціального забезпечення (SSB), утворена Президентом Ф. Д. Рузвельтом, який першим підписав закон про соціальне забезпечення (14 серпня 1935 р.). Перший бюджет SSB був отриманий від Г. Гопкінса і Федерального управління з надання надзвичайної допомоги. 1 серпня 1939 р. SSB втратила свій незалежний статус агентства, тому що було створене Федеральне агентство з безпеки (FSA), яке охоплювало SSB, Служби громадської охорони здоров'я, Управління освіти, а також служби зайнятості в США. Перші соціальні податки і одноразові виплати були здійснені в січні 1937 р. Постійна поточна щомісячна допомога нужденним громадянам і сім'ям була започаткована з січня 1940 р. 16 серпня 1946 р. SSB була перейменована в Управління соціального забезпечення згідно з планом реорганізації. 11 квітня 1953 р. Президент Д. Ейзенхауер скасував FSA і створив новий Департамент охорони здоров'я, освіти і соціального забезпечення (HEW), який був перейменований на Департамент охорони здоров'я і соціальної допомоги 4 травня 1980 р., а 15 серпня 1994 р. Президент Б. Клінтон надав SSA первісний статус незалежного органу, який набув чинності 31 березня 1995 р. [9].

Термін «соціальне забезпечення» був введений Авраамом Епштейном, першим головою американської асоціації соціального забезпечення. Відповідно до закону 1935 р., соціальне забезпечення передбачало пенсійні виплати; пізніше в закон були внесені поправки щодо компенсації по безробіттю, державної допомоги в галузі охорони здоров'я і допомоги на новонароджених дітей. У 1956 р. була додана стаття про обов'язковість допомоги по інвалідності. Закон про медичне

Таблиця 2

Відомості про ратифікацію Європейського кодексу соціального забезпечення (перша редакція),
Протоколу та Європейського кодексу соціального забезпечення (нова редакція)

Держава	Європейський кодекс соціального забезпечення в першій редакції (ETS №48)			Протокол до Європейського кодексу соціального забезпечення (ETS №48)			Європейський кодекс соціального забезпечення (в новій редакції) (ETS №139)		
	Дата підписання	Дата ратифікації	Дата вступу в силу	Дата підписання	Дата ратифікації	Дата вступу в силу	Дата підписання	Дата ратифікації	Дата вступу в силу
Австрія	17/02/70						19/02/91		
Бельгія	13/05/64	13/08/69	14/08/70	13/05/64	13/08/69	14/08/70	06/11/90		
Кіпр	15/04/92	15/04/92	16/04/93				06/11/90		
Фінляндія							06/11/90		
Чехія	10/02/00	08/09/00	09/09/01	10/02/00					
Данія	16/04/64	16/02/73	17/02/74	16/04/64					
Естонія	24/01/00								
Франція	04/10/76	17/02/86	18/02/87	04/10/76			06/11/90		
Німеччина	16/04/64	27/01/71	28/01/72	16/04/64	27/01/71	28/01/72	06/11/90		
Греція	21/04/77	09/06/81	10/06/82	25/05/78			06/11/90		
Ірландія	16/02/71	16/02/71	17/02/72	16/04/64					
Італія	16/04/64	20/01/77	21/01/78				06/11/90		
Люксембург	16/04/64	03/04/68	04/04/69	16/04/64	03/04/68	04/04/69	06/11/90		
Нідерланди	15/07/64	16/03/67	17/03/68	15/07/64	16/03/67	17/03/68	01/06/93		
Норвегія	16/04/64	25/03/66	17/03/68	16/04/64	25/03/66	17/03/68	06/11/90		
Португалія	19/11/81	15/05/84	16/05/85	19/11/81	15/05/84	16/05/85	27/03/91		
Іспанія	12/02/93	08/03/94	09/03/95						
Швеція	16/04/64	25/09/65	17/03/68	16/04/64	25/09/65	17/03/68	06/11/90		
Швейцарія	01/12/76	16/09/77	17/09/78						
Гуреччина	13/05/64	07/03/80	08/03/81	13/05/64			06/11/90		
Англія	14/03/67	12/01/68	13/01/69						

Складено авторами за [8, с. 75-81].

забезпечення був прийнятий 30 липня 1965 р., але перші одержувачі медичної допомоги змогли її отримати тільки з 1 липня 1966 р. [10]. Сьогодні американська система забезпечення соціальної безпеки представлена таким інструментарієм: пенсійне забезпечення; допомога по інвалідності (отриманій на робочому місці); медичне страхування осіб у віці 65 років і старше; допомога у разі втрати годувальника сім'ї; допомога інвалідам (різних категорій), які мають обмежений дохід і ресурси для існування; допомога пристарілим особам (65 років і старше), які мають обмежений дохід і ресурси для існування [10].

Як видно з проаналізованих моделей соціальної безпеки – європейської і американської – європейська система соціального забезпечення є більш гнучкою і направлена на реальний соціальний захист громадян, що, з огляду на поточний соціально-економічний стан України, обґрунтовує її європейський вибір.

Розглянемо поточний стан нормативного забезпечення механізму соціальної безпеки в Україні. Згідно зі ст. 1 Закону «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. №964-IV, зі змінами і доповненнями, загрози національній безпеці слід розуміти як наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України. Ст. 7 Закону вказує, що основними загрозами національній безпеці України у соціальної сфері є: невідповідність програм реформування економіки країни і їх результатів визначеним соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності і збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; криза системи

охорони здоров'я і соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечно погіршення стану його здоров'я; поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб; загострення демографічної кризи; зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; прояви моральної і духовної деградації суспільства; зростання дитячої і підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва [11]. Відповідно до ст. 8, діяльність державних органів з урахуванням геополітичного і внутрішнього стану в Україні має бути зосереджена на прогнозуванні, виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз, захисті суверенітету і територіальної цілісності, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав громадян, викоріненні злочинності, удосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації [11].

Якщо розглянути затверджену Президентом України Стратегію національної безпеки України, слід зазначити, що в цьому документі зовсім відсутній розділ «Забезпечення соціальної безпеки», а його функції перекладені на економічну складову. Так, відповідно до п. 4.9 Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України», затвердженого Указом Президента України №287/2015 від 26 травня 2015 р., у розділі «Забезпечення економічної безпеки» передбачено, що основним змістом економічних реформ є створення умов для подолання бідності і надмірного майнового розшарування в суспільстві, наближення соціальних стандартів до рівня держав Центральної і Східної Європи-членів ЄС, досягнення економічних критеріїв, необхідних для набуття Україною членства в ЄС. На наш погляд, у цій Стратегії увага сконцентрована на оборонній безпеці держави і вкрай обмежена увага до питань соціальної безпеки. Зрозуміло, що в умовах кризи, підсиленої неможливістю завершення АТО, пріоритетом є забезпечення обороноздатності держави, але не слід забувати, що основою будь-якого суспільства є соціум. Серед визначених у Стратегії передумов забезпечення економічної безпеки основою соціальної безпеки мають стати [12]: 1) деолігархізація, демонополізація і дерегуляція економіки, захист конкуренції, спрощення й оптимізація системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату й умов інноваційного розвитку; 2) підвищення стійкості національної економіки до зовнішніх загроз; 3) забезпечення цілісності й захисту інфраструктури; 4) ефективне використання бюджетних коштів, міжнародної економічної допомоги і ресурсів міжнародних фінансових організацій; 5) стабілізація банківської системи, грошово-кредитної політики і відновлення довіри до вітчизняних фінансових інститутів; 6) протидія організованій економічній злочинності і тінізації економіки на основі консолідації інституційного впливу фінансових, податкових, митних і правоохоронних органів. Адже економічна безпека є запорукою ефективної дії механізму забезпечення соціальної безпеки.

На наш погляд, чинне законодавство щодо забезпечення соціальної безпеки в Україні є неефективним і має переважно декларативний характер. В умовах глибокої соціально-економічної і політичної кризи, підсиленої нестабільністю і невизначеністю ситуації на Сході країни, підвищення рівня добробуту населення і тим більше – рівня його життя, посилення соціальних стандартів на європейський зразок за умов «оборонної» спрямованості бюджету і галопуючої тінізації економіки, є утопією. Тому, на наш погляд, більш логічним є звернення до пропозицій науковців, які у своїх наукових працях (дисертаціях і науково-дослідних роботах) намагалися вирішити конкретні соціальні проблеми в контексті забезпечення національної безпеки держави (соціальної, економічної, екологічної, продовольчої тощо).

Протягом 2000-2015 рр. було захищено 128 дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і 21 дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук; науковці здійснили фундаментальні дослідження умов і

перспектив забезпечення соціальної безпеки на різних ієрархічних рівнях, у яких, на наш погляд, запропоновано реальні заходи (які мають практичну цінність) щодо мінімізації соціальних загроз [13]. Особливо слід відзначити наукові здобутки О. І. Задираки, Н. С. Палій, Н. В. Стежко.

Так, зокрема, у науковому дослідженні Н. С. Палій вказано, що механізм соціального захисту має містити підсистеми: 1) управління соціальними ризиками непрацездатного населення; 2) соціальних стандартів і нормативів; 3) соціальної інфраструктури. Автор наголошує на тому, що вдосконалення соціального захисту є підґрунтям для досягнення соціальної безпеки через ідентифікацію її факторів, вивчення світового досвіду соціального захисту та розробку національної моделі соціального захисту [14, с. 7]. Н. В. Стежко зазначає, що для забезпечення механізму соціально-економічної безпеки людського розвитку доцільно: 1) проводити активну політику зайнятості для підвищення конкурентоспроможності робочої сили, стимулювання населення до активного пошуку роботи та самозайнятості, розширення гнучких форм зайнятості; 2) підвищувати вартість робочої сили шляхом законодавчого підвищення мінімальної заробітної плати відповідно до європейських підходів щодо визначення її рівня, а також стимулювати роботодавців до збільшення оплати праці загалом; 3) застосовувати системи перерозподілу доходів населення, які спрямовані на зменшення їх диференціації шляхом запровадження прогресивної шкали оподаткування та удосконалення механізму надання соціальних трансфертів [15, с. 16]. О. І. Задирака у своїй науковій роботі пропонує удосконалення механізму соціального партнерства, який передбачає: проведення стратегічної реструктуризації зайнятості, вирішення проблем структурного безробіття, створення нових робочих місць в інноваційних і високотехнологічних секторах економіки, підвищення частки заробітної плати у собівартості продукції, зниження ставок оподаткування фонду оплати праці, договірне регулювання оплати праці, прийняття закону «Про соціальне партнерство», мотивацію роботодавців до участі в соціальному діалозі та інформування суспільства про партнерство. На її думку, усе це дозволить перетворити соціальне партнерство на ефективний засіб регулювання трудових відносин, що забезпечить соціальну безпеку та підвищення якості життя населення [16, с. 15].

Докторські дисертації А. Л. Баланди, М. І. Флейчук містять фундаментальні дослідження механізму забезпечення соціальної безпеки і, на наш погляд, мають надзвичайну практичну цінність. Так, А. Л. Баланда визначає соціальні детермінанти національної безпеки, вказуючи на те, що протиріччя, що виникають між соціальною диференціацією і соціальним станом, мають бути збалансовані, інакше виникає соціальна загроза. Слід підтримати аксіому автора, що, впливаючи на соціальні детермінанти національної безпеки, держава встановлює мінімальний соціальний стандарт і формує своєрідний максимум у вигляді соціальних прав [17, с. 29]. У дослідженні М. І. Флейчук доведено, що основною внутрішньосистемною передумовою структурних деформацій і диспропорцій соціально-економічного розвитку та посилення дії неформальних інституцій тінізації економічної діяльності і поширення корупції є нелегітимність первинного нагромадження капіталу під час приватизації у 90-х роках ХХ ст. Науковець стверджує, що нераціональне використання стратегії «трансплантації» імпортованих інститутів для прискорення соціально-економічного розвитку посилює загрозу безпеці економіки держави, з чим важко не погодитись [18, с. 24].

Підсумовуючи проведений аналіз розвитку механізму соціальної безпеки – європейську, американську і вітчизняну моделі, а також наші попередні дослідження, результати яких викладені в роботах [19, 20] слід визначити так:

1) європейська модель забезпечення соціальної безпеки характеризується «високими» мінімальними стандартами життя; гнучкістю визначення «параметрів» соціального забезпечення; нейтралізацією у гендерних питаннях; містить широке коло протекційних заходів у разі виникнення соціальних загроз; має розгалужений

перелік непередбачених соціальних обставин, значну інституціональну підтримку соціально незахищених верств населення;

2) американська модель забезпечення соціальної безпеки ґрунтується на предомінантному фінансуванні забезпечення непередбачених загроз; має фіксовані «параметри» соціальної забезпечення і чітко визначені непередбачені соціальні обставини; характеризується альтернативністю вибору соціальної моделі захисту;

3) українська модель забезпечення соціальної безпеки має фрагментарний характер: де-юре, вона є системною і комплексною з точки зору нормативно-правового підґрунтя, де-факто, вона є неефективною через бюрократизм процедур надання соціальної допомоги всім категоріям, відсутність потрібного обсягу коштів для соціальної допомоги через демографічний і міграційний дисбаланс і дисбаланс ринку праці, підсилених несформованою соціальною інфраструктурою;

4) генезис механізму забезпечення соціальної безпеки в європейській і американській моделях характеризується послідовністю: «соціальні гарантії соціальні зобов'язання соціальне забезпечення соціальна безпека», а генезис механізму забезпечення соціальної безпеки у вітчизняній моделі відбувається в протилежному напрямі.

У сьогоденнішніх умовах очевидним є рух України до європейської моделі забезпечення соціальної безпеки. Нами вбачається необхідним предомінантне використання наукових надбань вітчизняних учених щодо розбудови складових підсистем чинного механізму забезпечення соціальної безпеки задля відновлення логічного ланцюга перебігу подій у системі послідовності: «соціальні гарантії → соціальні зобов'язання → соціальне забезпечення → соціальна безпека».

Список використаних джерел

1. Зінченко О. І. Щодо сутності поняття «соціально-економічна безпека» / О. І. Зінченко, А. М. Хімченко // Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. – 2014. – Том 2. – №6. – С. 123-128. – Режим доступу: <http://vestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/912/929/912-1845-1-SM.pdf>
2. Іляш О. І. Системна парадигма соціальної безпеки на різних рівнях суспільної ієрархії / О. І. Іляш // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №2. – С. 23-32. – Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/24470/1/Iliash.pdf>
3. Коленда Н. В. Вплив соціальної безпеки на відтворення населення / Н. В. Коленда // Економіка. Фінанси. Право. – 2013. – №4/1. – С. 54-56. – Режим доступу: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1692/3/Statya_Kolenda.pdf
4. Коленда Н. В. Сутність механізму забезпечення соціальної безпеки населення / Н. В. Коленда // Економічні науки. Серія : Економіка та менеджмент : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 9(34). – Ч. 1. – С. 138-144. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9%281%29_19
5. Сиченко О. О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави / О. О. Сиченко // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Державне управління. – 2012. – Т. 186, Вип. 174. – С. 34-38. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_186_174_8
6. Скуратівський В. Соціальна безпека українського суспільства та шляхи її забезпечення / В. Скуратівський, О. Линдюк // Вісник Національної академії державного управління. – 2011. – №3(28). – С. 194-204. – Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-28.pdf>
7. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навч. посібник / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.
8. Nickless J. European Code of Social Security. Short Guide / Council of Europe Publishing. – Strasbourg: Council of Europe, 2002. – May. – 81 p. – Retrieved from http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/source/socialsecurity/shortguide_en.pdf
9. Brief Graphic Organizational History, Social Security. US Administration Official website. – 2017. – Retrieved from <https://www.ssa.gov/history/orghist.html>
10. Official Social Security. FAQs. US Administration Official website. – 2017. – Retrieved from <https://www.ssa.gov/history/hfaq.html>
11. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. №964-IV / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
12. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», затверджене Указом Президента України №287/2015 від 26 травня 2015 р. – Режим доступу: <http://www.mbo.gov.ua/documents/396.html>

13. База даних науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій України: Офіційний веб-сайт Українського інституту науково-технічної і економічної інформації. – Режим доступу: <http://91.202.75.22:5535/csp/dis/index.csp>
14. Палій Н. С. Соціальна безпека працездатного населення: сутність, стан і перспективи реформування: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Н. С. Палій; Донецький національний університет. – Донецьк, 2006. – 16 с.
15. Стежко Н. В. Безпека людського розвитку в Україні та шляхи підвищення її рівня: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.07 / Н. В. Стежко; Донецький національний університет. – Донецьк, 2007. – 20 с.
16. Задирака О. І. Підвищення якості життя в Україні в умовах посилення економічної взаємозалежності країн світу: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02 / О. І. Задирака; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2014. – 24 с.
17. Баланда А. Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.07 / А. Л. Баланда; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – Київ, 2008. – 36 с.
18. Флейчук М. І. Теоретико-методологічні засади детінізації економіки та протидії корупції в Україні в умовах глобалізації: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 21.04.01 / М. І. Флейчук; РНБО України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки. – Київ, 2010. – 33 с.
19. Гетьман О. О. Проектування демографічного розвитку регіону в забезпеченні його соціальної безпеки / О. О. Гетьман // Вісник Академії митної служби України. Серія: Економіка. – 2015. – № 2(54). – С. 43-56.
20. Getman O. Economic and labor market security under aspects of interpretation in different languages / O. Getman // Journal L'Association 1901 «SEPIKE». – 2016. – March 31. – Pp. 6-11. – Retrieved from http://media.wix.com/ugd/b199e2_a27274c5f0f1439697a3f7f0498286bf.pdf

References

1. Zinchenko, O. I., & Khimchenko, A. M. (2011). Shchodo sutnosti ponyattya «sotsial'no-ekonomichna bezpeka» [Concerning the essence of the concept of “socio-economic security”]. Retrieved from <http://jvestnik-sss.donnue.edu.ua/article/download/912/929/912-1845-1-SM.pdf> [in Ukrainian].
2. Ilyash, O. I. (2011). Systemnyparadygmasotsial'noyibepekynariznykhrivniakhsuspil'noyierarhiyi [System paradigm of social security at different levels of social hierarchy]. *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky – Mechanism of Economic Regulation*, 2, 23-32. Retrieved from <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/24470/1/Iliash.pdf> [in Ukrainian].
3. Kolenda, N. V. (2011). Vplyv sotsial'noyibepekynfvidtvorennianaseleння [The impact of social security on population reproduction]. *Ekonomika. Finansy. Pravo – Economy. Finance. Law*, 4(1), 54-56. Retrieved from: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1692/3/Statya_Kolenda.pdf [in Ukrainian].
4. Kolenda, N. V. (2012). Sutnist' mehanizmu zabezpechenniasotsial'noyibepekynaseleння [The essence of ensuring mechanism of the social security of population]. In *Ekonomichni nauky. Seriya: Ekonomika ta menedzhment [Economics. Series: Economics and management]*: Vol. 9(34).1 (pp. 138-144). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnem_2012_9%281%29_19 [in Ukrainian].
5. Sychenko, O. O. (2012). Sotsial'na bezpeka v systemi natsional'noyibepekyn derzhavy [Social security in the national security system]. *Naukovi pratsi Chornomors'koho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu „Kyievo-Mohylans'ka akademiya”*. Seriya: *Derzhavne upravlinnya – Scientific papers of Petro Mohyla Black Sea State University of the complex “Kyiv-Mohyla Academy”*. Series: *Public administration*, 174(186), 34-38. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_186_174_8 [in Ukrainian].
6. Skurativskyy, V., & Lyndyuk, O. (2011). Sotsial'na bezpeka ukraiyins'kogo suspil'stva ta shliakhy yiyi zabezpechennia [Social security of Ukrainian society and ways of its ensuring]. *Visnyk Natsional'noy akademiyi derzhavnogo upravlinnya pry Prezydentovi Ukrayiny – Bulletin of the National Academy for Public Administration*, 3(28), 194-204. Retrieved from <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-3-28.pdf> [in Ukrainian].
7. Starostenko, H. H., Onyshko, S. V., & Posnova, T. V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]* (Tutorial). Kyiv, Ukraine: Libra-K. [in Ukrainian].
8. Nickless, J. (2002, May). *European Code of Social Security. Short Guide*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Retrieved from http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/source/socialsecurity/shortguide_en.pdf
9. Brief Graphic Organizational History, Social Security (2017). US Administration Official website. Retrieved from <https://www.ssa.gov/history/orghist.html>
10. Official Social Security. FAQs (2017). US Administration Official website. Retrieved from <https://www.ssa.gov/history/hfaq.html>
11. Supreme Council of Ukraine (2003). *Pro osnovy natsional'noyibepekynUkrayiny [On the basics of the national security of Ukraine]*: Law of Ukraine, adopted on 2003, June 19, 964-IV. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15> [in Ukrainian].
12. Council of National Security and Defense of Ukraine (2015). *Pro Stratehiyu natsional'noyibepekynUkrayiny [About the Strategy of National Security of Ukraine]*, approved by the Decree of the President of Ukraine, No. 287 from May, 26, 2015. Decision on 2015, May 6. Kyiv [in Ukrainian].

13. Baza danykh naukovo-doslidnykh, doslidno-konstruktors'kykh robot i dysertatsiy Ukrainy [Database of research, development and constructive papers and dissertations of Ukraine] (2017). Official website of the Ukrainian Institute for Scientific, Technical and Economic Information. Retrieved from <http://91.202.75.22:5535/csp/dis/index.csp> [in Ukrainian].
14. Paliy, O. A. (2006). Social'na bezpeka nepracezdatnoho naseleння: сутnist', stan i perspektivy reformuvannya [Social security of disabled people: essence, nature and prospects of reforming]. (Ph.D. in Econ. Thesis, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine). [in Ukrainian].
15. Stezhko, N. V. (2007). Bezpeka lyuds'koho rozvytku v Ukraini ta shlyahy pidvyshchennya yiyi rivnya [Safety of human development in Ukraine and ways to improve its level]. (Ph.D. in Econ. Thesis, Donetsk National University, Donetsk, Ukraine). [in Ukrainian].
16. Zadyraka, O. I. (2014). Pidvyshchennya yakosti zhyttya v Ukraini v umovakh posylenya ekonomichnoyi vzyemozalezhnosti krayin svitu [Improving the quality of life in Ukraine in terms of increasing of economic interdependence of countries in world]. (Ph.D. in Econ. Thesis, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine). [in Ukrainian].
17. Balanda, A. L. (2008). Social'ni determinanty nacional'noyi bezpeky Ukrainy: teoriya, metodolohiya, praktyka [Social determinants of national security of Ukraine: theory, methodology, practice]. (Dr.Sci. in Econ. Thesis, Ptukha Institute for Demography and Social Studies NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine). [in Ukrainian].
18. Fleychuk, M. I. (2010). Teoretyko-metodolohichni zasady detinizatsiyi ekonomiky ta protydyi koruptsiyi v Ukraini v umovakh hlobalizatsiyi [Theoretical and methodological principles of legalization of the economy and combating corruption in Ukraine in conditions of globalization]. (Dr.Sci. in Econ. Thesis, National Institute of Problems of International Security, Kyiv, Ukraine). [in Ukrainian].
19. Hetman, O. O. (2015). Proektuvannya demographichnoho rozvytku rehionu v zabezpechenni yoho sotsialnoyi bezpeky [Demographic development projecting of the region into providing of its social security]. *Visnyk Akademiyi mytnoyi sluzhby Ukrainy. Seriya: Ekonomika – Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: Economics*, 2(54), 43-56. [in Ukrainian].
20. Getman, O. (2016, March 31). Economic and labor market security under aspects of interpretation in different languages. *Scientific Journal L'Association 1901 «SEPIKE»*, 6-11. Retrieved from http://media.wix.com/ugd/b199e2_a27274c5f0f1439697a3f7f0498286bf.pdf

Halytsya I. O., Hetman O. O. Social security mechanism formation: scientific determination.

The author studied the genesis of the «social security» concept in domestic and foreign practice. Features of the European and American models of social security providing are considered; historical analysis of their formation is conducted; advantages and disadvantages of these concepts are defined in this article. Specific features have been defined and analysis of the existing mechanism for ensuring social security in Ukraine on the basis of its legal basis has been carried out. Economic and statistical analysis of scientific works of Ukrainian scientists dedicated to development of mechanisms for strengthening social security has been conducted; application perspectives of scientific achievements of Ukrainian scientists in sustainable social development maintenance has been identified.

During study author used the following methods: dialectical method – to disclose the theoretical and methodological foundations of the category «social security»; historical method – to describe the stages of social security mechanisms in the European and American models; systemic and structural methods – to determine the scientific interest in the social security problems at the national level; statistical and economic analysis – to process statistical data in order to determine the scientific interest of Ukrainian scientists to develop the fundamentals of social security ensuring; graphic method – for illustrations of the study's results.

The author found the obvious movement of Ukraine to the European model of social safety. It is necessary to use predominantly scientific achievements of Ukrainian scientists to develop components of subsystems for current mechanism to provide social security to restore the logical chain of the events in the system sequence, i.e. «social quarantines → security obligations → social welfare → social security».

Keywords: social security, ensuring mechanism of social security, scientific determination.

Галиця Ігор Олександрович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту підприємства ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК» (e-mail: igoalica@ukr.net). Halytsya Ihor Oleksandrovych – Dr. Sci. (Econ.), Prof., Head of the Department of economics and business innovation activities of the University of Economics and Law «KROK».

Гетьман Оксана Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки та соціально-трудових відносин навчально-наукового інституту «Фінансова академія» Університету життєвої справи та фінансів (e-mail: ep_ntu@ukr.net).

Hetman Oksana Oleksandrivna – Ph.D. (Econ.), Assoc. Prof., Acting Head of the Department of economics and socio-labor relations of the Financial Academy of the University of Customs and Finance.

Надійшло 07.04.2017 р.